

УДК 378.14.015.62

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-36>**Вікторія АНДРІЙЧУК,***orcid.org/0000-0001-5065-2021*

аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *v.andriichuk.asp@kubg.edu.ua*

СУЧАСНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

У часи економічного прогресу пріоритетним у сфері освіти стає формування фінансової грамотності особистості. Аналіз праць сучасних науковців демонструє необхідність вивчення даного питання у контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. У роботі розкрито теоретичні та практичні особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямовані на підвищення їхньої фінансової грамотності. Стаття розкриває зміст визначеного поняття, визначає сучасні методи та форми розвитку фінансової грамотності у майбутніх учителів початкової школи. Емпіричні та теоретичні методи дослідження дали змогу визначити основні методи та форми навчання студентів з фінансової грамотності. Серед них: тренінги, ігрові форми роботи, метод проєктів, інтерактивні методи навчання та ін., що є дієвими інструментами для розвитку фінансової грамотності у майбутніх учителів початкової школи. Для практичної значущості роботи визначено основні теми, які варто вивчати під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності. Ними є: «Мої податкові зобов'язання», «Мої затрати та витрати», «Види доходів», «10 важливих ідей щодо власних фінансів», «Аналіз місцевого ринку з послуг страхування», «Обираємо страхове покриття», «Підвалини благополуччя», «Ефективне інвестування», «Додатки, які допомагають раціонально витратити кошти» тощо. Опрацювання цих тем надасть можливість студентам поглибити свої знання з фінансової грамотності, розширити словниковий запас, сформувати вміння не лише накопичення, а й ефективного розподілення власних коштів, інвестування у власне майбутнє, створення пасивного та активного доходів, і найголовніше навчить формувати фінансову грамотність у своїх вихованців, використовуючи сучасні інтерактивні методи та форми навчання.

Ключові слова: професійна підготовка, фінансова грамотність, форми та методи підготовки вчителів, початкова школа, метод проєктів, тренінги.

Viktorii ANDRIICHUK,*orcid.org/0000-0001-5065-2021*

Graduate Student at the Department of Theory and History of Pedagogy

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *v.andriichuk.asp@kubg.edu.ua*

MODERN THEORY AND PRACTICE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN FINANCIAL LITERACY

In times of economic progress, the formation of personal financial literacy becomes a priority in the field of education. Analysis of the works of modern scientists demonstrates the need to study this issue in the context of professional training of future primary school teachers. The work reveals the theoretical and practical features of the professional training of future primary school teachers aimed at improving their financial literacy. The article reveals the content of the defined concept, defines modern methods and forms of development of financial literacy among future primary school teachers. Empirical and theoretical research methods made it possible to determine the main methods and forms of training students in financial literacy. Among them: trainings, game forms of work, the project method, interactive teaching methods, etc., which are effective tools for the development of financial literacy among future primary school teachers. For the practical significance of the work, the main topics that should be studied during the professional training of future primary school teachers on financial literacy are defined. They are: "My tax obligations", "My costs and expenses", "Types of income", "10 important ideas about personal finances", "Analysis of the local market for insurance services", "Choosing insurance coverage", "Foundations of well-being", "Effective investing", "Applications that help to spend money rationally", etc. Studying these topics will give students the opportunity to deepen their knowledge of financial literacy, expand their vocabulary, form the ability not only to accumulate, but also to effectively distribute their own funds, invest in their own future, create passive and active income, and most importantly, teach them to form financial literacy in their pupils, using modern interactive methods and forms of education.

Key words: professional training, financial literacy, forms and methods of teacher training, primary school, project method, trainings.

Постановка проблеми. Інтенсивний пошук шляхів економічного розвитку України, поєднує в собі функціонування ринкових відносин і державного регулювання. У зв'язку з цим, у молодого покоління виникає потреба в розвитку підприємливості, фінансової грамотності і здатності визначати своє майбутнє в реальних умовах сьогодення.

Фінансова обізнаність допомагає здобувачам освіти зрозуміти ключові фінансові поняття та використовувати їх для прийняття рішень у фінансових питаннях, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. У контексті Нової української школи фінансова грамотність є вагомим показником успішності учнів, що потребує концентрації уваги на методах та формах роботи, які потрібні для успішного освоєння даного феномену.

Фінансова грамотність має формуватися починаючи з молодшого шкільного віку, тому важливим на сьогоднішній день є підготовка професійних кадрів саме з цієї ланки освіти. Тож в ЗВО варто запроваджувати інноваційні підходи та сучасні практики професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності, що визначаються комплексом компетентностей, необхідних для молодої людини, щоб вільно орієнтуватися в сучасних фінансово-економічних реаліях.

Аналіз досліджень. Проблемою фінансової грамотності молодого покоління почали активно займатися упродовж останнього десятиліття. Так, вітчизняний науковець Н. Терентьева наголошує на важливості формування такої компетентності, як «підприємливість та фінансова грамотність», розкриваючи значення та шляхи її формування в закладах загальношкільної освіти. Відповідно до Концепції «Нової української школи» дана компетентність передбачає ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень (Типова освітня програма, 2019: 3).

Науковці О. Вікарчук, О. Калініченко, С. Ніколаєнко визначають фінансову грамотність як важливу умови економічно успішної країни, розкривають особливості формування фінансової грамотності починаючи зі шкільних років (Калініченко, 2019).

Вагомими є напрацювання професора Т. Смовженко, яка розробила курси з фінансової грамотності для початкової школи, старших класів, сту-

дентів ЗВО та вчителів (Фінансова грамотність: навч. Посібник, 2018: 311).

Колектив авторів – А. Довгань, В. Рисін, О. Рябова, З. Філончук, М. Хмелярчук, О. Часникова під керівництвом доктора економічних наук, професора Т. Смовженко досліджували особливості підготовки вчителів до викладання курсів фінансово-економічної грамотності. Ними створено навчально-методичний комплекс, до якого входять навчальні програми спецкурсів для слухачів курсів підвищення кваліфікації, серед них є курс для підвищення фінансової грамотності вчителів початкової школи: «Фінансова грамотність у початковій школі» (72 год.), «Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів початкової школи», схвалені та рекомендовані до друку Вченою радою Університету банківської справи Національного банку України (протокол № 12 від 30.06.2015 р.) (Філончук, 2015: 16–30). Курси передбачають теоретичний, методичний та практичний блоки.

В основі спецкурсу покладено виконання практичних завдань майбутніми учителями початкової школи, що допомагає їм знайомитися із загальними теоретико-методичними засадами розв'язання фінансових задач. Навчальні ігри, тренінги моделюють реальні фінансові ситуації, реалізуючи різні економічні ролі: споживач фінансових послуг, підприємець, платник податків тощо.

Головні інноваційні підходи щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності стосуються формування:

- фінансової грамотності в контексті загальної економічної, фінансової культури;
- фінансової компетентності та здатності до постійної самоосвітньої діяльності, відстежуючи актуальні тенденції розвитку фінансової сфери, нові підходи до формування фінансової грамотності населення;
- здатності до постійного оновлення системи фінансової освіти, власного досвіду організації педагогічної діяльності.

У дослідженнях З. Філончук пропонуються інноваційні форми та методи навчання, спрямовані на:

- формування економічної культури вчителів та мотивації до подальшої економічної самоосвіти;
- розвиток професійного мислення та свідомості;
- розуміння значення фінансової освіти як одного з чинників забезпечення фінансової грамотності молодих людей, економічної стабільності;

– формування компетентностей щодо проєктування системи фінансової освіти й виховання в навчальному закладі та ін. (Філончук, 2016: 194).

У наукових працях С. Булавенко, Н. Примаченко та О. Шпак зазначається про важливість основ фінансової грамотності починаючи з молодшого шкільного віку, акцентуючи увагу на ігрових технологіях навчання (Шпак, 2017: 27).

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури є свідченням поверхових досліджень щодо особливостей підготовки майбутніх вчителів початкової школи з фінансової грамотності. Здебільшого акцентується увага на розвитку фінансової грамотності учнів шкільного віку, проте варто сконцентрувати увагу на підготовці професійних кадрів, які мають формувати досліджуване поняття в учнів молодшого шкільного віку.

Мета статті – розкрити теоретичні та практичні особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності.

Методи дослідження: теоретичний: аналіз методичної та науково-педагогічної літератури з теми дослідження; систематизація; абстрагування та конкретизація проаналізованого матеріалу; аналіз документації та результатів діяльності дослідників із проблеми проведеного дослідження; емпіричні: опитування студентів спеціальності «Початкова освіта».

Виклад основного матеріалу. Проблема фінансової грамотності розглядається чи не всіма цивілізованими країнами світу. За методологією ОЕСР, загальний індекс фінансової грамотності України у 2021 р. – 12,3 бали (або 58% від його максимального значення – 21 бал) (Фінансова грамотність, фінансова інклюзія, 2021). Це є досить високим показником на рівні з іншими країнами. Саме тому варто його підвищувати для того, щоб країна досягала максимального економічного розвитку.

Поняття «фінансова грамотність» розглядається як сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень (Кізіма, 2012: 65).

Основною метою фінансової грамотності є знання і орієнтація в таких поняттях, як: валюта, кредит, відсотки, інфляція, податки, види доходів, акції, диверсифікація, страхування, облік доходів та витрат, поточний і накопичувальний рахунки тощо.

З метою визначення рівня фінансової грамотності майбутніх учителів початкової школи нами було проведено опитування серед студентів

спеціальності «Початкова освіта». Опитування продемонструвало наступні результати: більшість студентів (75%) поверхово орієнтуються в основних поняттях з фінансової грамотності та не вміють керувати своїми прибутками і раціонально витратити власні кошти. Лише 15% опитаних студентів можуть з впевненістю сказати, що володіють цими поняттями, вміють інвестувати, заощаджувати та примножувати свої доходи. Інші 10% навіть не вважають, що їм потрібно володіти даними поняттями та вміннями, для них головне вміти заробляти гроші. Такий низький рівень фінансової грамотності серед майбутніх учителів початкової школи потребує запровадження нових підходів та методів до формування у них фінансової грамотності.

У 152 країнах світу проходить безліч заходів, занять, реалізуються проєкти, створюються презентації, організовуються змагання орієнтовані на підвищення фінансової грамотності школярів та студентів. Основними формами залучення молоді є: пізнавальні лекції, воркшопи та дебати на тему грошей; ігри та квести з фінансової обізнаності; екскурсії до музеїв грошей; командні онлайн-змагання; візити до банків та інших фінансових установ; книжкові виставки, присвячені фінансовій грамотності та підприємництву; конкурси фотографій, відео роликів, есе, присвячених заощадженню грошей, управлінню власними та сімейними фінансами, різним видам фінансових послуг та основам підприємницької діяльності тощо (Amagir et al., 2017). Такі форми роботи зацікавлюють молоде покоління, дають можливість їм зрозуміти сутність фінансової освіти, орієнтуватися в основних фінансових послугах та підвищувати свою фінансову грамотність.

Вчений Б. Приходько зазначає, що готовність фахівця до використання інноваційних підходів та сучасних практик розвитку фінансової грамотності стосуються «...фінансової культури, трудової та моральної творчої мотивації, активної громадської позиції, ділової підприємливості, умінь правильно орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях...», що реалізуються під час запровадження спецкурсів з економіки та фінансової грамотності, через різноманітні форми організації навчання, основними з яких є гра, тренінг, дискусії (Приходько, 2014: 11–13). У процесі реалізації означених форм роботи розвивається мислення, світоглядні позиції, загалом формується власний досвід роботи з фінансами, аналізу фінансових ситуацій, вирішення фінансових проблем тощо.

Зазначена проблематика вказує на те, що у майбутнього учителя початкової школи повинен

бути сформований належний рівень фінансового мислення, тобто здатності комплексно оцінити фінансову ситуацію, відповідні фінансові продукти і послуги, виробити адекватну модель поведінки, що загалом передбачає необхідність використання інтерактивних методів навчання, до яких відносяться ігрові методики, тренінги, проєктні методи, дискусії тощо.

Науковці Л. Захаркіна та М. Катериніна, досліджуючи можливості підвищення ефективності фінансової освіти, запропонували сукупність нововведень для підвищення рівня фінансової грамотності, яка дозволяє охопити цим процесом усі вікові групи в системі інституційної освіти (Захаркіна, 2014: 200-207).

Цінність підходу авторів полягає в тому, що вони проєктують варіант забезпечення неперервності розвитку фінансової грамотності, починаючи від елементарних уявлень, які формуються у дітей дошкільного віку, завершуючи студентами. Тобто йдеться про поетапний процес нарощування рівня фінансової грамотності учнів, студентів, акцентуючи увагу на пріоритетних елементах її змісту для різних вікових категорій.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності важливо формувати компетентності, які дадуть можливість так підійти до організації освітнього процесу студентів, щоб максимально враховувати їх інтелектуально-освітні можливості, психологічні особливості пізнавальних процесів різних вікових груп, а також зважати на наявний багаж знань, дотичних до фінансової проблематики, реальний досвід доручення до вирішення фінансових проблем у власному життєвому просторі.

Орієнтуючись на теоретичні основи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності розроблено серію практичних та семінарських занять, що побудовані на основі тренінгових технологій.

Темами тренінгів є: «Формування фінансової грамотності в учнів початкової школи», «Ринкові відносини між усіма її учасниками», «Створення проєктів з метою формування фінансової грамотності учнів початкової школи», «Інтерактивні технології навчання фінансової грамотності учнів початкової школи» тощо. Пропоновані тренінги дають можливість майбутнім учителям початкової школи поглибити свої знання та навички з фінансової грамотності, навчитися формувати основи фінансової грамотності в учнів для того, щоб вони могли планувати свою діяльність, контролювати себе, економити і накопичувати,

вміти робити обмірковані фінансові рішення та покупки, вирішувати проблеми і спілкуватися в контексті фінансових відносин. Для 21 століття дана навичка є чи не найбільш необхідною для успішної реалізації особистісного потенціалу.

Інноваційні методи та технології організації навчальної діяльності майбутніх фахівців більшою мірою використовуються під час проведення практичних робіт та виконання практичних завдань. Особливу цінність представляють завдання, які стосуються вивчення та аналізу власної фінансової грамотності, використання її задля створення власної фінансової безпеки та добробуту. З цією метою практикується використання ігрових та тренінгових технологій на теми «10 важливих ідей щодо власних фінансів», «Мої податкові зобов'язання», «Аналіз місцевого ринку з послуг страхування», «Обираємо страхове покриття», «Підвалини благополуччя». Це можуть бути колективні, групові форми інтерактивного навчання із залученням не лише викладачів, а і фахівців та тренерів.

Для розвитку фінансової грамотності майбутніх учителів початкової школи ефективними є проєктні технології. Студентам пропонується розробити проєкти з тем «Мої затрати та витрати», «Ефективне інвестування», «Види доходів», «Додатки, які допомагають раціонально витратити кошти» тощо. Дані теми спрямовують студентів поглибити свої знання з фінансової грамотності, розширити свій словниковий запас, а найголовніше сформувані вміння не лише накопичення, а й ефективного розподілення власних коштів.

Під час підготовки майбутніх учителів початкової школи варто звернути увагу на програму myclassroomconomy.org. Даний ресурс є безкоштовним та містить значну кількість практичних порад, готових рішень щодо різних фінансових тем для будь-якого шкільного віку, зокрема і молодшого шкільного. Програми для початкової школи містять поетапне планування та чіткі інструкції щодо застосування програми. Розроблені програми розраховані на англомовних користувачів, тому потребують перекладу.

Як показують результати досліджень з проблем інноваційних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з фінансової грамотності, її ефективність буде забезпечена, якщо:

– активно використовувати особистісно-орієнтовані технології навчання, які дають змогу перетворювати набуті знання у компетентності, визначаючи здатність до практичної діяльності у складних та мінливих фінансових ситуаціях;

– системно та безперервно здійснювати освітню діяльність, спрямовану на формування фінансової грамотності майбутніх учителів початкової школи;

– концентрувати навчальну діяльність на комплексі інноваційних ігрових технологій, програмах, проєктах, тренінгах, які містять різні можливості опрацювання їхньої тематики;

– надавати важливого значення самостійній роботі студента задля поглибленого вивчення матеріалу, більш глибокого опрацювання над проблемами, які для нього є актуальними, або представляють особливу складність. Даний вид робіт сприятиме саморозвитку в контексті фінансової грамотності студентів спеціальності «Початкова освіта»;

– надавати можливість студентам створювати власні моделі організації навчання школярів різних вікових категорій;

– сприяти розробці проєктів професійно-педагогічного саморозвитку, що забезпечують готовність до викладацької роботи тощо.

Кожна з інноваційних форм навчання характеризується своєю структурою та взаємозв'язком відповідних елементів і є засобом здійснення педагогічної взаємодії викладача та студентів, у контексті якої визначаються ефективні методи та форми роботи.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи має реалізовуватися, орієнтуючись на поє-

тапність програми розвитку фінансової грамотності різних рівнів складності, для різних вікових груп. Це означає, що кожен викладач має розуміти загальну логіку розвитку фінансової грамотності, (починаючи зі школи (початкової, основної, старшої)), систему професійної та післядипломної освіти.

Висновки. Фінансова грамотність є невід'ємною складовою соціального і життєвого досвіду особистості, від якості якої залежить ефективність захисту прав споживачів фінансових послуг і розвиток економіки України. Підготовка вчителів до формування фінансової грамотності буде більш ефективною за реалізації таких умов: упровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів; залучення фахівців до викладання спецкурсів; застосування різноманітних методів і форм роботи з майбутніми учителями, основними з яких є: тренінги, проєкти, дискусії, ігрові форми навчання тощо. Акцент робиться на інтерактивних формах роботи, які сприяють усвідомленому сприйняттю матеріалу. Фінансова освіта є дієвим чинником економічної соціалізації, і цей процес здійснюється впродовж життєдіяльності здобувачів освіти та вчителів.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є розробка методичних вказівок до практичних занять з розвитку фінансової грамотності майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захаркіна Л.С. Підвищення рівня фінансової грамотності населення. *Економічний форум*. 2014. № 4. С. 200–207.
2. Калініченко О. О. Фінансова грамотність – запорука успішного населення. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5.
3. Кізіма Т. О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 64–71.
4. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 2 (216). С. 11–16.
5. Терентьева Н. О. Необхідність набуття компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» на рівні загальної середньої освіти як вимога сучасного суспільства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2018. Вип. 155. С. 141–144.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. 123 с.
7. Філончук З. В. Методичні аспекти впровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності. *Педагогічний альманах*, 2016. Вип. 31. С. 195–196.
8. Фінансова грамотність: навч. посібник.; Університет банківської справи Національного банку України. 2-е вид., перероб. і допов. / за заг. ред. Т. С. Смовженко К. : (б. в.), 2012. 311 с.
9. Філончук З. В. Фінансова грамотність у початковій школі: навчальна програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 10. С. 16–30.
10. Фінансова грамотність Ч.1 : зб. програм курсів за вибором. 2–10 класи; за загал. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Економіка в школах України. Харків: Основа, 2015. 80 с.
11. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4
12. Шпак О. Фінансова грамотність – запорука життєвої успішності учнів. *Молодь і ринок*. 2017. № 11. С. 26–31.
13. Aisa Amagir, Wim Groot, Henriëtte Maassen van den Brink, Arie Wilschut. A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*. Vol. 17(1) 56–80. 2018. 25 p.

REFERENCES

1. Zakharkina L.S. Pidvyshchennia rivnia finansovoi hramotnosti naselennia. [Increasing the level of financial literacy of the population]. *Ekonomichnyi forum*. 2014. № 4. S. 200–207 [in Ukrainian].
2. Kalinichenko O. O. Finansova hramotnist – zaporuka uspishnoho naselennia. [Financial literacy is the key to a successful population]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriia: Ekonomichni nauky*. 2019. Vyp. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5 [in Ukrainian].
3. Kizyma T. O. Finansova hramotnist naselennia: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniani realii. [Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities]. *Visnyk TNEU*. 2012. № 2. S. 64–71 [in Ukrainian].
4. Prykhodko B. Stratehichni napriamy pidvyshchennia rivnia finansovoi hramotnosti naselennia Ukrainy. [Strategic directions for raising the level of financial literacy of the population of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. 2014. № 2 (216). S. 11–16 [in Ukrainian].
5. Terentieva N. O. Neobkhdnist nabuttia kompetentnosti «pidpriemlyvist ta finansova hramotnist» na rivni zahalnoi serednoi osvity yak vymoha suchasnoho suspilstva. [The need to acquire the competence «entrepreneurship and financial literacy» at the level of general secondary education as a requirement of modern society]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka*. Chernihiv, 2018. Vyp. 155. S. 141–144 [in Ukrainian].
6. Typova osvithnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. [A typical educational program developed under the leadership of O. Savchenko]. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.10.2019 roku № 1272*. 123 s. [in Ukrainian].
7. Filonchuk Z. V. Metodichni aspekty vprovadzhennia navchalno-metodychnoho kompleksu dlia pidgotovky vchyteliv do vykladannia kursiv finansovoi hramotnosti. [Methodical aspects of the implementation of the educational and methodological complex for the preparation of teachers for teaching financial literacy courses]. *Pedahohichniy almanakh*, 2016. Vyp. 31. S. 195–196 [in Ukrainian].
8. Finansova hramotnist [Financial literacy]: navch. posibnyk.; Universytet bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy. 2-e vyd., pererob. i dopov. / za zah. red. T. S. Smovzhenko K. : (b. v.), 2012. 311 s. [in Ukrainian].
9. Filonchuk Z. V. Finansova hramotnist u pochatkovii shkoli: navchalna prohrama spetskursu dlia slukhachiv kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii. [Financial literacy in elementary school: curriculum of a special course for students of advanced training courses]. *Heohrafiia ta ekonomika v ridnii shkoli*. 2015. № 10. S. 16–30 [in Ukrainian].
10. Finansova hramotnist Ch.1[Financial literacy P.1] : zb. prohram kursiv za vyborom. 2–10 klasy; za zahal. red. d-ra ekon. nauk, prof. T. S. Smovzhenko. *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. Kharkiv: Osnova, 2015. 80 s. [in Ukrainian].
11. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021. Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru». [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. USAID project «Financial Sector Transformation»]. URL:https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4 [in Ukrainian].
12. Shpak O. Finansova hramotnist – zaporuka zhyttievoi uspishnosti uchniv. [Financial literacy is the key to students' success in life]. *Molod i rynok*. 2017. № 11. S. 26–31 [in Ukrainian].
13. Aisa Amagir, Wim Groot, Henriëtte Maassen van den Brink, Arie Wilschut. A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*. Vol. 17(1) 56–80. 2018. 25 p.